

---

## Kinder- en Jeugdliteratuur in Pedagogisch Perspectief

---

In het academisch jaar 1974/1975 kon in Leiden het bijvak kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief officieel beginnen<sup>1</sup>. Sindsdien is het tevens onder de afstudeerrichtingen van de pedagogische en andragogische wetenschappen opgenomen.

In de nu volgende bijdrage zal in *grote lijnen* een beeld worden gegeven van wat dit vakgebied in Leiden omvat.

a. Het begrip 'Kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief' zal nader uiteengezet worden.

b. Daarna wordt de aandacht op de taal gericht. Twee aspecten zullen worden onderscheiden: taal als een *gegeven* en taal als een *opgave*.

c. Tenslotte zal de opzet van dit vakgebied worden aangeduid.

Uit diverse publikaties blijkt dat er verschillen in opvatting bestaan over hoe men kan komen tot een begripsbepaling van kinder- en jeugdliteratuur. Er zijn deskundigen die zich eerst afvragen 'Wat is literatuur' om vervolgens tot een definitie van kinder- en jeugdliteratuur te geraken. Anderen stellen dat kinder- en jeugdliteratuur als onherleidbaar verschijnsel onderzocht en verklaard dient te worden, waarbij alle vaststellingen hieromtrent zullen geconfronteerd moeten worden met verschijnselen uit de overige literatuur<sup>2</sup>. Wanneer wij ons richten op boeken voor kind en jeugdige, dan zien wij dat men willekeurig de woorden jeugdliteratuur, jeugdlectuur, kinder- en jeugdliteratuur hanteert. In Leiden spreken wij over kinder- en jeugdliteratuur. Ik signaleer evenwel dat de term literatuur op zich reeds problemen kan geven. Denken wij bijv. aan vragen als: hoe grenzen wij triviale literatuur (lectuur) af, waar is de plaats van het leer-leesboek, het voorleesboek etc. De term literatuur wordt in Leiden als een *werkterm* gehanteerd,

evenals het CMM indertijd voor een werkdefinitie gekozen heeft<sup>3</sup>. Kinder- en jeugdliteratuur valt binnen het begrip literatuur, doch geeft door de nadere bepaling weer, dat het illustraties en/of teksten betreffen die reëel voor kind en jeugdige bestemd zijn. Zorgvuldig wordt nagegaan of boeken bestemd zijn voor de peuter, de kleuter, het lagere schoolkind of de jeugdige. De opvoeders en pedagogen zullen onder meer rekening moeten houden met data en inzichten van kinder- en jeugdpsychologie. Zo zullen verdisconteerd moeten worden de eigen aard, belangstelling en de beleving en verwerking van de in het boek aangeboden impressies door dit kind, deze jeugdige in *zijn situatie*. Vanuit pedagogisch standpunt bezien, zijn dit factoren die wij niet mogen verwaarlozen, doch op hun pedagogische relevantie dienen te onderzoeken.

a. *'Kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief'*

Daar de pedagogische bestudering van kinder- en jeugdliteratuur hier centraal staat, blijven opvoedingsaspecten derhalve niet buiten beschouwing. Wanneer wij een boek inschakelen als hulpmiddel van het opvoeden dienen wij er rekening mee te houden dat ieder hulpmiddel steeds in al haar betrekkelijkheid moet worden gezien<sup>4</sup>. Imelman wijst hier op en geeft in zijn 'Inleiding in de Pedagogiek' duidelijk aan dat er grenzen zijn in de beïnvloedingsmogelijkheden.

Kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief houdt in dat de aandacht zich primair zal richten op pedagogische waarden die literatuur voor de ontwikkeling van kind en jeugdige kan hebben. De wetenschappelijke studie zal primair in dienst staan van opvoeding-door-taal die door de cultuur van de samenleving en het historisch tijdvak bepaald wordt. Van het kind wordt gevraagd, dat het actief leert deelnemen aan een wereld van gedeelde menselijke betekenissen en aan de cultuur of de groep waartoe het behoort<sup>5</sup>. Het kind zal op de een of andere manier in de wereld zijn plaats moeten vinden. Kinder- en jeugdliteratuur kan in dit kader één van de

hulpmiddelen zijn. (Het begrip taal, gehanteerd in deze kroniek omvat woordtaal en beeldtaal.)

Bij de bestudering van Kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief dringen zich vragen op. Bijvoorbeeld is de gebruikte taal helder en duidelijk of is zij vaag en verwarrend? Biedt zij het kind en de jeugdige oplossingsmogelijkheden? Stimuleert zij tot een gesprek? Biedt zij prospectiviteit? Worden kind en jeugdige er affectief door aangesproken? Verschafft zij behalve een kindbeeld ook een mensbeeld? Welke waarden en normen worden aangereikt? Is zij kindwaardig en menswaardig? Kortom wordt tot persoonsvorming bijgedragen? Vanuit deze optiek heb ik de term 'zichtboeken' geïntroduceerd. 'Zichtboeken' kunnen zicht geven op bepaalde facetten van leven en samenleving. Zij kunnen dialoogbevorderend zijn, zowel naar de werkelijkheidszijde als naar het kind toe. Enerzijds kunnen zij zicht geven op hetgeen er in de samenleving gebeurt, anderzijds zullen zij de emotionele betrokkenheid van het kind op die samenleving en het zich dialogisch opstellen naar die samenleving toe kunnen bevorderen. Zichtboeken richten zich op *het ik, de ander, het andere en de Ander in transcendente zin*<sup>6</sup>.

#### b. Twee benaderingswijzen: taal als gegeven, taal als opgave.

Wij weten dat taal een weerspiegeling is van aan een taalgemeenschap gebonden waarden en normenpatronen, zowel in haar produkt- als haar proceskarakter. Zij is derhalve zowel een gegeven als een opgave.

##### 1. als gegeven

Met taal als gegeven bedoel ik de taal als lexicaal gegeven, als een produkt, een object, dat zich leent voor studie en onderzoek. Onderdelen van de taalwetenschap kunnen in een pedagogische doordenking aan de orde komen, daar *zinvol* zijn en zelfs *wenselijk* geacht worden. Ook kan het noodzakelijk zijn, de gehanteerde taal in zijn constructie en woordkeuze te bestuderen, wanneer zij opvoedings- c.q. onderwijsproblemen oplevert.

##### 2. als opgave

Hier benaderen wij taal als een interactie- en communicatieproces van opvoeder en opvoedeling, waaraan beide scheppend en herscheppend deel hebben. De enculturatie van het kind

is ingebed in een taal. Tot mijn opdracht behoort het de taal, zoals die in kinder- en jeugdliteratuur tot uitdrukking komt, in het bijzonder als opgave te bestuderen in de meest ruime zin van het woord.

In ons vakgebied hebben wij ook te maken met taal als hulpmiddel en daardoor als opgave. De wetenschappelijk-pedagogische bestudering houdt o.m. in een gerichte bestudering van illustraties en teksten, teneinde te achterhalen in hoeverre en op welke wijze deze aspecten mogelijkerwijze tot opvoeding kunnen bijdragen. Zo zal een goede kleur- en vormgeving van een illustratie het kind in zijn door de cultuur bepaalde ontwikkeling emotioneel kunnen aanspreken en tot een beginnende dialoog kunnen uitnodigen.

#### c. *Opzet*

Op welke wijze krijgt een en ander zijn beslag in Leiden? Wanneer ik terugblik op de nu achterliggende jaren dan zien wij dat studenten uit de faculteiten van de Godgeleerdheid, de Rechtsgeleerdheid, dat studenten uit de Subfaculteiten der Klassieke Taal- en Letterkunde, der Westerse Taal- en Letterkunde, der Geschiedenis, der Psychologie, der Pedagogische en Andragogische Wetenschappen de werkgroepen vormden. Richt de aandacht zich primair op de pedagogische waarden die literatuur voor kind en jeugdige vermag te hebben, andere benaderingen worden vanzelfsprekend *niet* uitgesloten. Samenwerking met anderen wordt zoveel mogelijk nagestreefd. Wij zullen moeten samenwerken en ons inzetten om tot een dialoog te geraken. Vanuit onze eigen doelstellingen, evenwel met een bereidheid tot luisteren naar de ander zullen wij ons over de algemene en bijzondere problematiek op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur moeten buigen. Kinder- en jeugdliteratuur in pedagogisch perspectief biedt daarom studenten uit andere studierichtingen de mogelijkheid een visie te geven vanuit hun eigen vakgebied in formeel en inhoudelijk opzicht. Een *multi-disciplinaire benadering* is mijns inziens een basisvoorwaarde voor hen die zich in de toekomst op kinder- en jeugdliteratuur in onderwijs en onderzoek gaan richten. (Een poging om te komen tot een interuniversitair samenwerkingsverband werd vanuit Leiden reeds ondernomen.)<sup>7</sup>

Wat het onderzoek betreft dient opgemerkt te worden dat binnen de kinder- en jeugdlite-

ratuur concrete en actuele vragen liggen. Gedacht zou kunnen worden aan o.m. een onderzoek naar potentiële lezerskringen en boekpromotie; naar de mogelijkheden van onopzettelijke confrontatie tussen kind/jeugdige en boek; kinder- en jeugdboek in verhouding tot andere media. Daarnaast kunnen er vragen komen uit het opvoedingsgebied zoals de overdrachtsintentie van de auteur; de pedagogische, c.q. didactische, c.q. therapeutische intentie van de volwassene, die het boek hanteert als be-middel-aar tussen auteur en kind/jeugdige; de impliciete strekking vanuit mensen wereldbeeld van de auteur; kind en jeugdige als boekgebruiker; de zoekintentie van kind/jeugdige; de incidentele, niet geïntendeerde effecten/werkingen die via de receptie bij de jonge mens ontstaan.

Diverse disciplines kunnen vanuit hun eigen optiek met specifieke vragen zich richten op kinder- en jeugdliteratuur. Om enkele voorbeelden te noemen: vanuit de psychologie: ontwikkelingsgebonden leesverwachting en leeshouding; attitude effecten; inwerking en nawerking van lezen en bekijken van boeken. Vanuit de optiek van de sociologie; milieugebondenheid van boekgebruik; milieugebondenheid van beschikbaarheid van boeken thuis (budgetprioriteiten) of via instellingen<sup>8</sup>.

Zeer nadrukkelijk wil ik stellen dat kinder- en jeugdliteratuur niet alleen een zaak zal zijn van en voor de universiteit. Een openheid naar het 'veld' (o.a. auteurs, onderwijsgeevenden, bibliotheekwerkers) toe, het betrekken daarvan in de wetenschapstheoretische benadering en in de doordinking zal worden nagestreefd teneinde een optimalisering van dit gebied te kunnen bewerkstelligen.

#### Noten

1. In Leiden aan de Subfaculteit der Pedagogische en Andragogische wetenschappen wordt voorlopig althans, primair de aandacht op boeken gericht. Voor het streven ook tijdschriften, theater, poppenspel, kindertelevisie, kinderradio, kortom al hetgeen wat in taal gezegd en geschreven wordt, hierbij te betrekken, bestaat niettemin grote aandacht.
2. Bomhoff, J. G., Project Jeugdliteratuur, De algemene literatuurwetenschap over het kinderboek, in: 1.0.01 Bom, Groningen, 1976 'literatuur wanneer een groep taalwerken binnen een bepaalde taalgemeenschap een onvervangbare eigenheid heeft en een eigen inhoud in een esthetisch aansprekende vorm'. Grit, D., Project jeugdliteratuur, Henk van Kerkwijk en zijn lezers, in: 2.0.02

Gr. 'Literatuur is elke tekst waarbinnen alle elementen zinvol samenhangen ten dienste van het oproepen van een wereld die niet réchtstreeks verwijst naar de ons omringende wereld, of waarvan althans de zin niet ligt in het réchtstreeks verwijzen daarnaar'. Conferentie Literatuur als Letterkunde en/of Lectuur, Internationale School voor Wijsbegeerte, 17, 18 en 19 febr. 1973, Leusden. Guépin beweert, dat in de definities van literatuur, de literatuur altijd geplaatst wordt tegenover iets dat geen literatuur is. Sinds de oudheid wordt literatuur gezet òf tegenover filosofie en wetenschap, literatuur is dan niet waar, maar fictie, òf tegenover de gewone omgangstaal, zij is dan 'afwijkend taalgebruik', nl. 'versierd' taalgebruik. W. de Moor formuleerde dat literatuur en lectuur talige vormen van communicatie zijn, met o.a. deze beperking dat de communicatie eenzijdig verloopt nl. van zender naar ontvanger. Communicatiestoornissen kunnen van niet-talige aard zijn (bijv. vermoeidheid) of van talige aard (bijv. onvoldoende woordbegrip).

3. Discussienota CMM, Werken met boeken, een discussienota voor literatuuronderwijs aan kinderen tot 12 jaar, 's Gravenhage, 1977. De C.M.M., nu Aclø Moedertaal, kreeg op 7 januari 1974 van de (toenmalige) minister van Onderwijs, de heer Van Kemenade, de opdracht de minister te adviseren over de vernieuwing van het moedertaalonderwijs bij het kleuter-, lager- en voortgezet onderwijs, inclusief het participatie-onderwijs. Eén van de subcommissies ontving hierbij de opdracht het longitudinale literatuuronderwijs nader te bestuderen. De resultaten staan geformuleerd in een discussienota 'Werken met boeken'.
4. Imelman, J. D., Inleiding in de pedagogiek, Groningen, 1977<sup>2</sup>, blz. 42.
5. Schmidt, W. H. O., De ontwikkeling van het kind in het perspectief van cultuur en opvoeding, Baarn, 1973, hfdst. 4, blz. 66. De mens als animal symbolicum.
6. Bauer-van Wechem, R., Krassenburg, P., Kinder- en Jeugdliteratuur, een longitudinale benadering, IJmuiden, 1978.
7. Initiatief tot een eerste vorm van interuniversitaire samenwerking werd in 1982 door schrijfster van deze bijdrage genomen. Daaruit resulteerde een kern van een interuniversitaire werkgroep i.o., bestaande uit: drs. T. Baudoin en drs. H. Bekkering van de Katholieke Universiteit Nijmegen, mw. dr. U. J. Rijpma-Boersma van de Vrije Universiteit, Amsterdam, en A. Duyx, student assistent Universiteit van Amsterdam. Het ligt in de opzet deze kerngroep te zijner tijd uit te breiden.
8. Aanvraag voor het onderzoeksproject 'Kinder- en Jeugdliteratuur multidisciplinair', uitwerking Werkplan Fase I.

R. Bauer-van Wechem

Manuscript aanvaard 7-6-'83